

Jernej Mlekuž

Burek.si?!: koncepti/recepti

Studia humanitatis, Ljubljana 2008, 202 str.

Delo dr. Jerneja Mlekuža je prav gotovo razveseljiv in dobrodošel prispevek za vse slovenske in svetovne burekofile, hkrati pa bo nedvomno posejalo tudi nekaj upravičene strahu med vse odkrite ali prikrite burekofobe in lipofobe, saj gre za natančno vivisekcijo najbolj »mastnega«¹ objekta na Slovenskem in najbolj priljubljene hitre prehrane med slovensko mladino, bureka. Avtor na podlagi različnih virov (časopisnih člankov, množičnih in elektronskih medijev, znanstvenih in poljudno znanstvenih besedil, intervjujev, osebnih izkušenj in pogovorov z ljudmi na terenu)² obravnava različne diskurzivne, hkrati s tem pa tudi materialne prakse uporabe bureka, in z njimi tesno povezane oblastne strategije ter v določeni meri tudi ideologije v sociološkem pomenu besede, znotraj katerih ima ta konstitutivno vlogo v slovenskem družbenem prostoru od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Avtor se pri obravnavi opira na foucaultovsko metodo analize diskurza, pri kateri je ločnica med burekom kot materialnim uporabnim predmetom

(preddiskurzivnim burekom) in diskurzivnim objektom »burek«³ odvečna, saj se diskurzi oblikujejo na podlagi diskurzivnih dogodkov, ki jih avtor imenuje »burekizjave«, ki pa so lahko tako lingvistične kot pragmatične narave. Poleg zanimive analize vloge bureka v slovenski diskurzivni realnosti, pa po našem mnenju avtor v delu obeleži tudi nenavadno vlogo bureka tudi pri oblikovanju identitete Slovencev v obdobju tako imenovane tranzicije.

Kar zadeva metodo raziskovanja, je takoj opazno, da avtor skozi tok obravnave namenoma ne selekcioniira, razvršča ter ureja pridobljenega znanja o bureku. S »pozorno sproščenostjo«⁴ obravnava vsakršen pojav bureka na Slovenskem od konca osemdesetih in v devetdesetih letih preteklega stoletja dalje: od tega, kdaj in od kod, in zakaj je prišel v Slovenijo, kaj nam lahko pove podatek, da se ga je v nekem zgodovinskem trenutku v slovenski družbi začelo množično uživati, zakaj so se določene skupine slovenske družbe temu uprle, kdaj in zakaj se je njegova produkcija premaknila od nizkoprorračunske peke v posamičnih pouličnih kioskih, katerih lastniki so bili in so še vedno predvsem makedonski Albanci, k masovni industrijsko proizvodnji nekaterih večjih slovenskih prehrambenih obratov, kakšno vlogo je imel, in še ima, burek v privatni rabi priseljske kulture na Slovenskem (zlasti v muslimanski skupnosti, ki izhaja iz BiH, kjer je beseda burek, v nasprotju z razširjeno rabo v Sloveniji, rezervirana zgolj za mesni burek, izdelki z ostalimi nadevi pa si zaslužijo le ime pita (sirnica, krompirjača, tikvenjača, zeljanica), in kjer ima burek mesto glavne in simbolne praznične jedi in ne peciva, med katere ga klasi-

¹ Beseda »masten«⁵ po SSKJ v *poudarjeni* rabi pomeni tudi nespodoben, nedostojen: pripovedovati mastne šale, zgodbe / mastna kletev, psotka, Cf. SSKJ, Založba ZRC, Ljubljana 2003, str. 849.

² V delu *Burek.si?!: koncepti/recepti* na strani 177 najdemo arhiv analiziranih izjav, t.i. »Burekarhiv«.

ficirajo uveljavljene in priznane slovenske kuharice, če sploh)³, in kakšno vlogo ima burek kot hitra prehrana, v predstavnika katere se je burek prelevil v času svojega »gastarbajterstva« v Sloveniji. Vsa ta védnost, ki pojasnjuje okoliščine prihoda in uporabe bureka v Sloveniji, pa nam nič ne bi povedala, če burek v Sloveniji ne bi imel statusa pravega fetiša. Po besedah avtorja je na bureku v Sloveniji tisto nekaj »več«, podobno kot na Marxovem blagu, kar ga iz mastnega in dokaj hranljivega kosa hrane dela za pravcatega »keruba« (ki je po avtorju premetanka za »burek«), kralja slovenskih mestnih ulic. In prav ta burekov »več« je, kot pravi avtor, pravi predmet obravnave dela, saj je edini, ki lahko postane predmet znanstvene obravnave (diskurza):

»Burek je tedaj v tej analizi vedno nekaj več. Je masten, balkanski, slovenski, neslovenski, največji, vzhodnjaški, zakon, sranje, orientalski, nezdrav, plebejski, čefurski, džank, A. B. S., kerub. Nikoli ni kakšnega povsem čistega, nedolžnega, brezpogojnega bureka. In prav ta več – *burekveč*, *burekov več*, da ne bo pomote – je glavni in pravzaprav edini predmet tukajšnje analize.«⁴

Če se nam ob tem spontano pojavlja vprašanje, od kod bureku tolikšna aura, pa nikakor ne bi pretiravali, če bi rekli, da ves blišč burekovega »več« v prvi vrsti izvira iz užitka njegovega izjavljanja⁵ v različnih,

bolj ali manj odkritih, nacionalističnih diskurzih, v slengu mladih in v popularni kulturi, v zdravživiljenjskih diskurzih, in diskurzih, ki se tem upirajo, v dominantnih diskurzih, in tistih, ki so izključeni, omejeni ali celo prilaščeni. Z metodološkega vidika k novosti avtorjeve obravnave bureka torej prispeva zlasti njegova odločitev, da bo pri določanju narave »burekovega več« zvest foucaultovski metodi arheologije vednosti, in burek obravnaval skozi analizo diskurzivnega polja, kar seveda pomeni, da burek ni vnaprej dan, izgotovljen in naseben diskurzivni objekt, temveč neodvisen objekt x, ki ga avtor skozi obravnavo šele izkopava. Kot zapiše sam avtor v svojem metodološkem uvodu v delo (»K bureku«), je bil njegov prvi namen razgrniti del ideološke brkljarije, ki se artikulira okrog objekta burek v Sloveniji, ujeti obris dispozitiva bureka kot heterogenega »skupka njegovih diskurzivnih in nediskurzivnih elementov«.⁶ V duhu foucaultovske epistemološke metode avtorjev namen torej ni bil dati glas enemu samemu, potlačenemu diskurzu bureka in za vedno zakoliti resnico o bureku, temveč predvsem spremljati mesta njegovega diskurzivnega pojavljanja in razpletati površinsko, fragmentarno in diskontinuirano zgodovino njegovega pojavljanja v različnih diskurzih. Avtor tako omenjeni »burekov več« analizira po modelu Foucaultovega *dispozitiva*, pri čemer

mogoče razstaviti na prafaktorje zato, ker je sestavina naših fantazem, ne le naše prehrane. Burek je predmet *uživanja*, ne le v kulinaricnem, ampak zlasti v psihoanalitičnem pomenu [...] Burek v jeziku uživamo še bolj kakor med zobmi.« (*Ibid.*, str. 9)

⁶ *Ibid.*, str. 32.

³ J. Mlekuž, *Burek.si?!*, str. 82.

⁴ *Ibid.*, str. 21.

⁵ Avtor predgovora k delu, Jože Vogrinc, je zapisal: »Če pa zapišem, da je burek zapacan s subjektom, vsaj nakažem, da odnosa do bureka ni

upošteva, da imajo »burekizjave« (bodisi grafiti na ljubljanskih ulicah kot je »*Burek, nein danke*«⁷ bodisi »gesta serviranja bureka na svečani proslavi v Cankarjevem domu«) sicer drugačen status od »brezpogojnega bureka«, a vendar enega ni brez drugega, saj se »produkcija diskurzov neizbežno opira na institucionalno in drugo nediskurzivno, objektivno osnovo« (dejstvo, da je burek v Sloveniji predmet hitre prehrane, ki jo proizvajajo in prodajajo priseljenci, natančneje makedonski Albanci).⁸

Osrednji predmet avtorjeve obravnave, »burekov več«, se odteguje vsakršni dokončni diskurzivni zapor ali dokončnem prešitju na en sam diskurz. Avtor analizira procese redčenja (burek se nikoli ne pojavlja v dominantnih diskurzih kot so diskurz oblasti in v nacionalnem diskurzu, na primer v uveljavljenih slovenskih kuharicah⁹, potrežba bureka v Cankarjevem domu ob stoletnici slikarja Nikolaja Pirnata), razvrščanja (v zdravoživljenjskih diskurzih, ki so se razmahnile ravno v času prvih let Slovenije kot države, se burek pojavlja kot nižje razredni objekt, izmeček, mastna navlaka) in redkosti diskurzov, v katerih nastopa burek, kot analize postopkov izključitve, prilaistitve in inkorporacije določenih diskurzov, ki potekajo preko alternativnih ali pa ideoloških tvorb (primer javnega priznanja o »burek partiju« po neuspehu na Emi znane slovenske popevkarice Saške Lendero¹⁰), pojavlja se tako v dominantnih (bio-

političnih, poljudnoznanstvenih in kvaziznanstvenih diskurzih kritike njegove škodljivosti kot glavnega prehrambenega izdelka šolske mladine) kot v alternativnih in subverzivnih diskurzih (v slengu mladih »Nimaš za burek!«, in v praksah uživanja bureka kot upora mladih »burekborcev« proti staršem)¹¹, kot v izključenem diskurzu albanskih oziroma priseljencev muslimanske veroizpovedi iz BiH (stara tradicija muslimanske skupnosti iz BiH serviranja bureka kot osrednje praznične jedi). Avtor skozi to analizo raziskuje, kako se je uporabljalo burek pri konstituciji slovenskega nacionalnega diskurza po osamosvojitvi, s tem pa pri razločevanju med dominantnim in izključenim oziroma marginalnim diskurzom, hkrati s tem pa pri tvorbi slovenskega nacionalističnega (primer znane izjave iz časa olimpijade v Sarajevu leta 1984, »Volimo Jureka višje od bureka«, odgovor Zmaga Jelinčiča na povabilo novinarke Radia Študent Aide Kurtović na prvi »Balkan žur« v K4: »Iz vaših rok pojem še hudiča.«)¹² in protinacionalističnega diskurza (grafit »Burek bi, džamije pa ne.«),¹³ v subkulturah (to, da je imel burek prste zraven pri oblikovanju slovenske nacionalne identitete, kot poudarja avtor, dokazuje tudi podatek, da za slovenske punkerje v osemdesetih burek ni imel nobene posebne simbolne vrednosti, medtem ko je simbolični pomen dobil zlasti v nočnem življenju mladih Slovencev šele v času po osamosvojitvi, ko so si ti med množičnim nakupovanjem bureka v zgodnjih jutranjih urah pred znanim kio-

⁷ J. Mlekuž, *op. cit.*, str. 111.

⁸ *Ibid.*, str. 31, 32.

⁹ *Ibid.*, str. 124.

¹⁰ *Ibid.*, str. 92.

¹¹ *Ibid.*, str. 95.

¹² *Ibid.*, str. 135.

¹³ *Ibid.*, str. 149.

skom z imenom Nobel burek prepevali Ali Enovo pesem *Sirni & mesni*¹⁴), in da je imel burek tudi širše politične ambicije, o čemer priča izdaja stripovskega almanaha Vzhodne in Srednje Evrope z naslovom *Stripburek*.¹⁵ Analiza nekaterih znanstvenih in poljudno znanstvenih besedil iz obdobja prvega desetletja samostojnosti slovenske države, pa je pokazala, da je imel burek dokaj vidno vlogo tudi pri uveljavljanju biopolitične paradigme in strategij širjenja zdravoživiljenjskega diskurza v slovenskem prostoru (ni naključje, da se je ta diskurz v Sloveniji razširil šele v času prvih začetkov njenih prizadevanj za vstop v EU, medtem ko se je v ZDA pojavil že v sedemdesetih letih, s prvimi primerki tako imenovane lipofobije,¹⁶ in je neločljivo povezan z integracijo Slovenije v evropski politični prostor), predvsem pa, kako je prav burek in ne kranjska klobasa, ki je kot prehrambeni samodržec dolgo časa tiranizirala kulinarično in siceršno Slovenijo,¹⁷ pomagal Sloveniji razširiti svoje ime po Evropi. V igri razlikovanja med priseljskim (doma pripravljenim burekom, ki igra vlogo v darilni

ekonomiji znotraj priseljske skupnosti) in nepriseljskim burekom (industrijsko izdelanim burekom v slovenskih pekarnah ali kioskih z burekom kot nova forma hitre prehrane, nastalih v Sloveniji šele v 80-ih letih prejšnjega stoletja), postane po mnenju avtorja burek objekt, ki ima posrednika in kroži med tema dvema diskurzoma, ki bi ju lahko prevedli v razliko med tako imenovanim »barbarskim Balkanom« in »civilizirano Evropo«. Zato avtor, sklicujoč se na Raymonda Williamsa, s pomočjo bureka odkriva tudi razliko med neinkorporirano residualno kulturo v Sloveniji (burek med priseljenci) in inkorporirano nastajajočo kulturo (burek znotraj zdravoživiljenjskega diskurza)¹⁸, ali pa nastanek novih diskurzov, ki privilegirajo tradicionalno, sistem naravnosti in dvom v pozitivnost znanstvenega napredka, v nasprotju s strogim modernim znanstvenim diskurzom (razlika med znanstvenim in ljudskim diskurzom). Iz vseh naštetih obravnavanih diskurzov, v katerih se pojavlja burek, pa je razvidno, da imajo vsi po vrsti skupno referenčno točko. Ta je, da je označevalec burek pripet na označenca priseljenca, tujca, ki je vlogi glavnega dogodka, ki artikulira vse omenjene diskurze. To pomeni, da v tej analizi diskurzov, kjer nastopa burek, vznikne določen presežek smisla, zato se raziskava na tej točki, kot poudarja tudi sam avtor, nekoliko oddalji od foucaultovskega tipa analize. Precej neposredno povezovanje diskurza o bureku s kulturo in identiteto priseljencev v Sloveniji ne vzdrži Foucaultovega kriterija suspenza trenutka in subjekta in »uvedbe naključja kot kategorije v

¹⁴ *Ibid.*, str. 28.

¹⁵ *Ibid.*, str. 153.

¹⁶ Nastanek fenomena *lipofobije* kot strahu pred maščobo: »V sedemdesetih letih 20. stoletja so medicinska znanost, državne znanstvene in druge avtoritete ter modna industrija sprejele proti maščobno držo... Podobno usodo so doživele tudi številne druge prehranske sestavine in živila (sladkor, bel kruh in na sploh bela barva v hrani, ki je bila v šestdesetih letih 20. stoletja vrednotena zelo visoko)«. *Ibid.*, str. 73.

¹⁷ Cf. poglavje »Slovenci z burekom v Evropo in/ali diktatura kranjske klobase, predvsem pa dobra fora: o bureku in nacionalni biti«, *ibid.*, str. 103.

¹⁸ *Ibid.*, str. 87.

produkciji dogodkov« z vidika njegove genealogije formiranja diskurzov.¹⁹ Ta odmik, kot že rečeno, je opazen v avtorjevi izjavi:

»Če je burek znotraj tržnega, blagovnega okolja predvsem nekakšen semiotiziran (simbolični) objekt, torej znak za nekaj, je na drugi strani znotraj neblagovnega okolja nekaj več. Nekoliko karikirano, poenostavljeno rečeno, ne le da odseva, reflektira družbene odnose, temveč jih tudi (so)oblikuje. Torej ni le objekt, ampak je tudi, naj nam bo dovoljeno, subjekt.«²⁰

Poleg analize »burek diskurzov«, pa se v ozadju izrisuje še ena teza, ki je avtor sicer eksplicitno ne izrazi, pač pa nemara odmeva v podtonu njegove obravnave. Ta je, da burek ni samo kot objekt, ki ima v slovenskem prostoru nenavadno vlogo presečišča različnih diskurzov, temveč, da je burek nastopil tudi kot objekt v fantazmi, ki prikriva notranji antagonizem v ideološki zgradbi slovenske identitete v prvem desetletju nove slovenske države. Če bi hoteli zadovoljivo obravnavati vlogo »burekalizacije« v fantazmi slovenske identitete po osamosvojitvi, bi presegli namen pričujoče recenzije, pa vendar lahko skiciramo nekaj osnovnih smernic. Začenši s temeljno lastnostjo fantazme kot na prvi pogled nič hudega sluteče materializacije ideologije, zunanjega rituala, ki utelesi točko Realnega v ideološki zgradbi slovenske nacionalne identitete, bi lahko rekli, da povečano, in v

devetdesetih letih celo »eksczesno« uživanja in govorna raba bureka med »netipičnimi burekjedci«, kot jim imenuje avtor, v Sloveniji, ni bila zgolj nedolžno polnilo od pijače razdraženih želodcev, ali zgolj eden izmed priročnih prigrizkov na ulicah slovenskih mest, ki je čisto po naključju zmagal v konkurenci s *hot dogom* in hamburgerjem. Ni šlo niti za uporabljanje nedolžne psovke (»Burek si«), ali za govorno mašilo, temveč za dokaz nelagodja ob razpršeni slovenski identiteti, natančno v obdobju po odcepitvi od Jugoslavije in pred vstopom v EU. To pa ni izražalo kritike nastajajoče dominantne nacionalne ideologije, temveč ravno narobe, željo po ohranitvi nove slovenske države in izgradnji nove slovenske identitete. V zvezi s tem, je še bolj pomenljiv podatek, da so v Sloveniji konec devetdesetih začeli burek proizvajati nekateri večji slovenski prehrambeni industrijski obrati (Pečjak, Žito) za široko potrošnjo, in da je po besedah delovodij, burek najpomembnejši izdelek, s katerim nameravajo prodreti celo na evropsko tržišče.²¹ Ekscesen užitek ob prehranjevanju s »priseljenskim« burekom, s katerim naj bi Slovenci blažili svoje ambivalentne občutke do južnih sosedov, in ima še danes pomembno vlogo v fantazmi slovenske identitete, je v resnici ekran, ki blaži soočenje z resničnim problemom, to je kontingentnim izidom družbenih antagonizmov v omenjenem konkretnem zgodovinskem trenutku. Ta fantazma je ustvarila burek kot Žida med izdelki hitre prehrane, ki je s svojo pošastno, barbarsko, zdravju škodljivo in že kar komično mastnostjo (kot metaforo za priseljence iz SFRJ in strah pred

¹⁹ Foucault, M., *Vednost, oblast, subjekt*, Krt, Ljubljana 1991, str. 20.

²⁰ J. Mlekuž, *op. cit.*, str. 84.

²¹ *Ibid.*, str. 137.

njimi), med Slovenci »udomačil« strah pred pravo katastrofo (pred negotovostjo prihodnosti Slovenije v evropskem političnem prostoru in izguba tako jugoslovanske kot srednjeevropske identitete): »Burek je bil burekaliziran ne le zato, ker so dognali, da je tujski, balkanski, tj. bureški, temveč tudi zato, ker je bilo mogoče – se pravi, da so ga prisilili k temu, da je bilo mogoče – narediti ga tujega, balkanskega, bureškega. Z burekom opredeljeni ljudje, torej priseljenci, zelo redko govorijo (o bureku) v svojem imenu. In tudi ko govorijo, se zdi, da govorijo ponavadi tako, kot to ustreza z neburekom opredeljenim ljudem, Slovencem«. ²² Če se opremo na sedem glavnih potez fantazme po Slavoju Žižku, ²³ lahko dodamo, da slovenska burekalizacija premore tako stabilizirajočo razsežnost fantazme (slovensko uživanje bureka bodisi kot znak prijateljstva ali celo identifikacije s priseljenci kot pripadniki bivše skupne države Jugoslavije, tako imenovane »jugonostalgije«, ki lahko obstaja zgolj kot posledica ideološko stabilne in izgotovljene identitete Slovencev po odcepitvi od nekdanje SFRJ), hkrati pa destabilizirajočo razsežnost, ki vsebuje zavist zaradi užitka Drugega (klasični ksenofobični strah pred krajo delovnih mest, žensk, načina življenja priseljencev kot eden od vzrokov za težave slovenske tranzicije), ki je zgolj ekran groze, pod katerim zija prava groza popolne izgube slovenske identitete. Če naj zaokrožimo zgodbo o slovenski fantazmi z burekom, pa moramo seveda dodati še nekaj besed o po-

gledu, za katerega naj bi bila ta fantazma uprizorjena. Potek zgodovinskih dogodkov nam kaže, da gre seveda za pogled Evrope, s katero se je takrat mlada Slovenija spogledovala, in v očeh katere je bila Slovenija potencialna kandidatka za vstop v EU. Skozi užitek in sproščenost ob uživanju bureka, je Slovenija uprizorila svojo željo postati demokratična država po meri EU, ki s svojimi sosedi goji prijateljske odnose, in igra celo vlogo miroljubnega posrednika med Evropo in Balkanom. Če označevalec burek prišijemo na označenca (priseljenca), pa seveda hkrati s tem vdre na dan tudi perversna, ljudožerska plat te želje. Nena zadnje to potrjuje tudi podatek, da je avtor s tem svojim delom tako navdušil zastopnike Slovenije v Bruslju, da nameravajo v prihodnosti burek postreči na enem od naslednjih banketov v Slovenski hiši. ²⁴ Burek, ki ga je Evropa pomotoma ali ne proglasila za slovensko narodno jed, ²⁵ znova priča o tem, da je fantazma v prvi vrsti uprizoritev želje, ki je vedno želja Drugega. Znano pa je tudi, da Drugi sam ne ve, kaj hoče. Za konec pa še opozorilo in nasvet. Vsem bralcem svetujemo, da se pred branjem predstavljenega besedila o tveganju in neželenih učinkih posvetujejo z zdravnikom ali lokalnim farmacevtom.

Katja Kolšek

²² *Ibid.*, str. 120, 121.

²³ S. Žižek, *Kuga fantazem*, Analecta, Ljubljana 2003, str. 16.

²⁴ J. Mlekuž, *op. cit.*, str. 148, 149.

²⁵ Burek so nedavno v nekem pomembnem angleškem turističnem vodiču po Sloveniji pomotoma proglasili za slovensko narodno jed. *Ibid.*, str. 119.